

ראשיתו ועתידו של מפעל העיתונות היהודית: פאנל במושב הפתיחה של הכנס לציון עשרים שנה לייסוד "עיתונות יהודית היסטורית"

ירון צור, אורלי סימון ואיל מילר*

אייל מילר: אני שמח להזמין לבמה שני אנשים שהם גם עמיתים ושותפים ותיקים שלי, גם מורי דרך וגם התברכתי בכך שהם הפכו לחברים שלי, לשיחה על ראשיתו ועתידו של המפעל "עיתונות יהודית היסטורית". פרופ' ירון צור מאוניברסיטת תל אביב, המייסד והמנהל האקדמי של המפעל, שעמד בעבר בראש בית הספר למדעי היהדות באוניברסיטת תל אביב, נמנה עם מקימי האוניברסיטה הפתוחה ולאחרונה היה גם חתן פרס ישראל לשנת תשפ"ה בתחום חקר ההיסטוריה של עם ישראל ויהדות זמננו. כן אני מזמין בשמחה גם את אורלי סימון, היום ראשת אגף תהליכי ספרייה בספרייה הלאומית ובעבר ראשת אגף שירותי קהל וראשת יחידת המחשוב והדיגיטציה, גם היא נמנית עם מקימי "עיתונות יהודית היסטורית" ומלווה את הפרויקט מקרוב ומרחוק בכל שנותיו. ולמי שאינו מכיר אותי – אני מנהל את "עיתונות יהודית היסטורית" בספרייה הלאומית. ברשותכם, נחזור עשרים שנה לאחור ועוד קצת. אשמח לשמוע מכם איך הכול התחיל, כיצד עלה הרעיון לסרוק ולהעלות עיתונות היסטורית ל"אינטרנט" (היום כבר אין משתמשים במושג הזה כמעט). מעניין יהיה לשמוע קצת על השלבים בדרך מהרעיון אל הביצוע ואולי גם על הקשיים והאתגרים.

ירון צור: מדהים איך בלי לחשוב על כך נוצר "מפעל". אנחנו לא דיברנו פילוסופיה, דיברנו פשוט: "אורלי, את תעשי את זה וזה וזה, אני אעשה את זה וזה וזה, וזהו". אורלי סימון: דיברנו על השאלה "מה עושים".

ירון צור: לכל אחד מאיתנו הייתה תפיסה שונה של מה צריך להיות באתר. אני חשבתי שהאתר צריך להיות פלורליסטי, יהודי כללי, שלא יתמקד בנושאים כגון הבית הלאומי, אלא בעולם היהודי בכללו. אורלי דבקה ברעיון שהעלתה עוד לפני שהכירה אותי: להקים אתר עיתונות עברית היסטורית. כלומר, היוזמה שלי הייתה להקים אתר

* רב שיח בהנחיית אייל מילר, בהשתתפות פרופ' ירון צור ואורלי סימון. פאנל פותח בכנס לציון עשרים שנה לייסוד "עיתונות יהודית היסטורית", הספרייה הלאומית, 12 במאי 2025. פרופ' ירון צור הוא המייסד והמנהל האקדמי של "עיתונות יהודית היסטורית"; אורלי סימון היא ראש אגף תהליכי ספרייה בספרייה הלאומית בירושלים וממקימי "עיתונות יהודית היסטורית". אייל מילר הוא היום מנהל "עיתונות יהודית היסטורית". השיחה תומללה באמצעות שירות התמלול של ivrit.ai

של עיתונות יהודית היסטורית, ושלה – להקים אתר של עיתונות עברית-היסטורית. כך התחלנו את השותפות שלנו, ובתוך כמה שבועות התפתחו יחסים; עברנו יחד בשקט והרגלנו את הסביבה שכך עובדים איתנו, בשקט. וכך הגענו לאן שהגענו.

אורלי סימון: אני רוצה לצטט את האימייל שהתחיל את הכול. יום רביעי אחד, 28 ביולי 2004, אני זוכרת את הרגע שקיבלתי את האימייל ממך. הנה האימייל: "שלום רב, אני מבקש שמכתבי זה יועבר למנהל הפרויקט שלכם. שמי דוקטור ירון צור [אז היית דוקטור צעיר]. אני מלמד בחוג לתולדות עם ישראל באוניברסיטת תל אביב ומנהל את מפעל התייעוד 'יהודי ארצות האסלאם' [זהו עוד דבר שחיבר בינינו ומחבר עד היום]. יש לי רושם שפרויקטים שבהם אנו עוסקים הם מועמדים לשיתוף פעולה עם הפרויקט שלכם", והנה אנחנו פה.

אייל מילר: אורלי, ספרי לנו קצת על תחילת הדרך מנקודת המבט שלך ושל הספרייה הלאומית, בבקשה.

אורלי סימון: תחילת השותפות הייתה האימייל הזה. מייד התקשרתי אליך [ירון], באותו רגע, וכך אנחנו פה. תחילת הדרך בספרייה הייתה הקמת אתר העיתונות העברית ההיסטורית במסגרת מפעלי דיגיטציה שנקראו על שם משפחת דוד ופלה שאפל [David and Fela Shapell]. נמצא כאן פרופ' אלחנן אדלר, שהוביל את המפעל, ואני רוצה להזכיר גם את שותפנו להובלה, ישראל ויזר זיכרוננו לברכה, ש"גידל" אותי ואת אייל, ושהלך מאיתנו בחטף בקורונה. הוא היה ה"משוגע לדבר". הוא עשה את עבודת הקודש וכולנו חייבים לו. הוא היה זה שאסף את העיתונים והסתובב בעולם, שם דף לבן בכל מקום [היה] חסר גיליון או עמוד, נסע לספרייה הזאת והזאת וכתב אי-מיילים לספריות בארץ ובעולם. ההבנה, הדיוקנות הביבליוגרפית המושלמת והידע הטכנולוגי שלו (הוא היה צלם וניהל את מחלקת הצילום של הספרייה), ואת יכולתו לחבר בין שני הדברים האלה ולהבין שבעצם הייעוד [של הארכיון] נשאר אותו ייעוד אף שהפורמט השתנה – את כל התכונות האלה ברצוני לציין כאן. הוא נמנה עם הראשונים שכבר בתחילת שנות האלפיים הבין שיש להעביר את מרכז הכובד מהמיקרופילם לדיגיטל. הוא לימד אותנו לחשוב על "דיגיטל" ו"דיגיטציה". יהי זכרו ברוך. חלקו חשוב מאוד גם בפרויקט הזה. בתחילת הדרך עסקנו בכמה מפעלים במקביל. האתר "עיתונות עברית היסטורית" החל בשישה עיתונים שהיו ראשית העיתונות העברית. בהתחלה היה דפדוף רק לפי תאריך. לא היה בנמצא [Optical Character Recognition – OCR – זיהוי תווים אופטי], ותיכף נגיע לזה. ואז הגיעה הפנייתו של ירון לשיתוף פעולה חיברה בין שתי התפיסות; אבל יותר מזה, היא חיברה אותנו לטכנולוגיה החדשה. על זה עוד נדבר.

אייל מילר: תודה, אורלי. אני זכיתי להצטרף לצוות, מתי? חמש-שש שנים אחרי הקמת "עיתונות יהודית היסטורית". כשאני שומע אתכם מדברים על "ימי אנו באנו" ועל הקשיים של תחילת הדרך, אני כמעט מודה על כך שלא הייתי שם בהתחלה.

אורלי סימון: הפסדת.

אייל מילר: גם הפסדתי, גם הרווחתי, כן. כמו שאורלי אמרה, אחד מהחידושים המרכזיים, לא רק אצלנו בספרייה הלאומית ובאוניברסיטת תל אביב אלא גם בפרויקטים דומים בתחום הזה, היה היכולת לחפש מילולית מושגים שונים בעזרת OCR. אשמח לשמוע משניכם קצת על ההשפעה של המפעל הזה על תחום המחקר במקרה שלך, ירון, ועל ספריות לאומיות בכלל.

ירון צור: כולם מסכימים שיש לכך השפעה גדולה מאוד. אני רוצה להזכיר לכם שכשלמדנו באוניברסיטה, אנשים בני גילי (נולדתי ב־1948, עם המדינה, ולמדתי בשנות השבעים והשמונים באוניברסיטה העברית בירושלים), אחד הדברים שאפיינו אז את כל המרצים, בין שהם באו מן הימין, מן השמאל או מן המרכז, היה הבוז שהם רחשו לעיתונים כתעודות היסטוריות. הם הסבירו לנו תמיד שאת האמת מוצאים בארכיונים, לא בין כרכי העיתונים.

אבל חומרים ארכיוניים רבים מוטים לא פחות מהעיתונים. הנה משהו שלמדתי על מכתבים שנשמרים בארכיונים: אני האמנתי להם עד ש... היה לי עסק עם ג'ו גולן, שהיה הרפתקן יהודי ודיפלומט שעבד עם נחום גולדמן. כשנחום גולדמן רצה לפתח אלטרנטיבה למדיניות הלוחמנית של בן-גוריון כלפי הערבים הוא מינה אותו לעוזרו. טיילתי איתו במרוקו והתחלנו לדבר על מאיר טולדנו. הכרתי את טולדנו כעורך העיתון הציוני **נוער** במרוקו, ובספרי קהילה קרועה קבעתי שהוא עבר מנאמנות לציונות לנאמנות לאסתקלאל (המפלגה הלאומית המרוקאית). בשיחה באותו טיול אמר לי גולן: מה השטויות האלה? הוא היה תמיד אסתקלאל, הוא עצמו אמר לי. עניתי שאני יכול להראות לו עשרות מכתבים שבהם הוא מופיע כעורך העיתון **נוער**. תגובתו הייתה: ואתה מאמין למכתבים כאלה? למכתבים שאתה מוצא בארכיונים? בוא, אספר לך כמה אני עצמי שיקרתי במכתבים כאלה. זו הייתה בשבילי פקחת עיניים והקלה עצומה. סוף-סוף הבנתי מדוע אני נרתע משימוש רב במכתבים.

היחס הזה לעיתונים נגמר, [כלומר] יחס הבוז. העיתונות היא רבגונית ומשתנה מדקה לדקה; אי-אפשר להיות אדישים לה.

אייל מילר: תודה רבה, ירון. אני, כמי שהתחיל ללמוד הרבה שנים אחר כך, מסכים שהיחס לעיתון כמקור היסטורי לגיטימי וחשוב השתנה מקצה לקצה בעשורים האחרונים. אני לא יודע אם אנחנו יכולים לזקוף את זה רק לזכות "עיתונות יהודית היסטורית". יש תהליכים היסטוריוגרפיים רחבים שהביאו להכרה בעובדה שעיתונים הם חומרים היסטוריים בעלי ערך לא פחות מארכיונים, פרוטוקולים, כתבי יד, התכתבויות וכו', אבל זה בהחלט קשור גם בתהליכי הדיגיטציה.

אורלי, אשמח לשמוע מהצד המקצועי שלך על ההשפעה של תהליך הדיגיטציה ושל אתר "עיתונות יהודית היסטורית" על עולם הספריות והספרנות.

אורלי סימון: אני רוצה להתייחס קודם למה שירון אמר ולחבר את זה. אני חושבת שהזמינות של הטקסט המלא כבר ב־2005 הייתה שלב מוקדם מאוד של זמינות תוכן

באינטרנט ועצם הזמינות של הטקסטים המלאים של העיתונים האיצה את הפיכת העיתונות למקור חשוב ומרכזי יותר. במובנים רבים זו הייתה נקודת מפנה שבה הספרייה צעדה לעבר תפקיד חדש באלף השלישי והחלה לעסוק בדברים שהיא עסקה בהם פחות עד כה כספרייה. זה נגע בכל תחומי העשייה בספרייה.

מימין לשמאל: ירון צור, אייל מילר, אורלי סימון. פאנל במושב הפתיחה בכנס "20 שנים לייסוד 'עיתונות יהודית היסטורית'", 12.5.2025. צילום: מיכאל זכרי

הדבר המהפכני הראשון היה שהיא הנגישה את הטקסט עצמו, FULL TEXT, שהיינו צריכים לטפל בו. ההמשך היה שספריות, שבדרך כלל תיארו את החלקים הביבליוגרפיים של הפריט בקיצור (על כתב עת נכתבו ארבע שורות: "כתב עת זה וזה, התחיל לצאת פה, סיים לצאת שם") היו צריכות לתאר את הפריטים בפירוט רב יותר. השאלה הייתה איך להנגיש את זה. כשאתה בא לספרייה, אתה מזמין את הכרך בפתק ששלשלת. זו הייתה רמת ההנגשה. אבל פה התמודדנו עם השאלה איך להנגיש טקסט מלא ודפדוף בעיתונים לפי תאריך; בחלקם התאריך היה עברי, בחלקם גרגוריאני, ובחלקם יוליאני. אלחנן [אדלר] ישב וכתב תוכניות איך להסב את הכול לפורמט דיגיטלי ואיך להתמודד עם הנגשת כמות גדולות כאלה של חומר. הספרייה החלה "לשחק" במגרשים אחרים. אם פעם חשבנו שאנחנו ייננים אבל בעצם התעסקנו בבקבוקי יין – עכשיו אנחנו עוסקים ביין עצמו. אם פעם עסקנו רק בתיאור הביבליוגרפי, כעת התחלנו לעסוק בתוכן ובשאלה איך הספרייה מציגה את התוכן עצמו.

עוד נושא שהואץ בפרויקט הזה הוא שיתוף פעולה עם מוסדות אחרים: ספריות לאומיות וספריות אוניברסיטאיות מהארץ ומהעולם, מכוני מחקר, מו"לים ועוד. הדיגיטל איפשר ליצור אוספים גדולים יותר מהאוסף שהיה בידינו. השותפות הזאת נמשכת כמובן, ואורן וינברג, מנכ"ל הספרייה הלאומית] מנה את השותפים הרבים שלנו.¹ זו הייתה הפעם הראשונה שהספרייה הלאומית נכנסה לפרויקט כזה (למעשה השנייה, היה גם פרויקט "כתובות" [אוסף הכתובות של הספרייה הלאומית], אבל הוא היה הרבה יותר ממוקד: היו בו פחות משלושת אלפים כתובות, פרויקט ניסיוני וחניני). פה היה משהו גדול יותר במאות אלפים, ומאות אלפים לפני עשרים שנה לא היה אתגר פשוט. בעצם היסודות להנגשה הדיגיטלית רחבת ההיקף שמאפיינת את הספרייה הלאומית, שהיא חוד החנית של פעילות הספרייה, הונחו בפרויקט הזה.

אייל מילר: שמעתי את הדברים האלה כמה פעמים, והם עדיין מרגשים גם בפעם ה...
אורלי סימון: גם אותי.

אייל מילר: כן. אנחנו אמנם מציינים עשרים שנה וזו קצת תחושה של "חיים שכאלה", אבל אני רוצה שנתייחס לאתר "עיתונות יהודית היסטורית" גם במבט צופה פני עתיד וניגע באתגרים שהמפנה הדיגיטלי והבינה המלאכותית מציבים בפנינו.

ירון צור: אהיה קצר. אני היסטוריון; אני חוקר את העבר, וגם בזה די מתקשה. אז עוד לחזות את העתיד? זה גדול עלי. אבל אנצל את הזמן שיש לי במסגרת השאלה הזאת לחזור למה שאורלי דיברה עליו, כי נזכרתי בעוד כמה פרטים מעניינים. לא שאלתם את עצמכם – אורלי, את לא שאלת – אם "הָאֶחָד בָּא לְגוֹר וַיִּשְׁפֹּט שְׁפוֹט"? [בראשית יט, 9] כלומר, מה אני עשיתי שם? איך נכנסתי לשם בכלל? מי נתן לי לנהל? הייתי מרצה בכיר באוניברסיטת תל אביב ולא הייתה סיבה שיגידו לי: בבקשה, תתחיל.

השנים [הראשונות] היו שנות משבר בעולם כולו, משבר בדיגיטציה עצמה, ואחרי הסריקות היה קושי בקידום הפרויקטים. המוסדות שנזקקו לפרויקט הדיגיטציה לא יכלו לעמוד במחירים שהחידושים האלה גבו. כל שני וחמישי הייתה תוכנית חדשה. היו מקומות שלא יכלו להיכנס לזה, כמו קהילות יהודיות רבות בעולם שלא היה להן כסף. הסיבה [הראשונה] שבאתי ל"חתונה" איתכם [הספרייה], היא שהצעתי לכם את תוכנת הפענוח שבזמנו העריכו במאה אלף דולר; עם זה באתי.² תוכנות ה-OCR הראשונות היו תוצאה של ניסיונות של ממציאים הייטקיסטים שניסו לפצח את הקריאה הדיגיטלית של

1 פרויקט "עיתונות יהודית היסטורית" אינו מוגבל לשיתוף פעולה בין הספרייה הלאומית לאוניברסיטת תל אביב. ברבות הימים נוספו לפרויקט שותפים חשובים – ספריות לאומיות, ספריות אוניברסיטאיות מהארץ ומהעולם, מכוני מחקר, מו"לים ועוד – שתרמו לפרויקט מהאוספים שלהם (א"מ).

2 לפרופ' ירון צור היה קשר עם חברת אוליב, חברת התוכנה הראשונה שפיתחה את האתר. הכלי החדשני שלה בזמנו חילק את עמודי העיתונים לכתבות והפעיל את הסריקות בתוכנת זיהוי תווים אופטי (OCR) (א"מ).

הטקסטים בדרגות שונות של הצלחה. אני השגתי "מחירי רצפה" אצל ההייטקיסטים והצלחתי להשיג את התוכנות האלה [במחירי עלות].

[הסיבה השנייה היא ש]עופר נמרודי, שנמצא איתנו כאן הערב, אמר לי דבר נכון, שהוספת מעריב לפרויקט שינתה את התמונה. כניסת מעריב לאתר הייתה אחד הגורמים הראשונים להצלחתו של האתר. זה היה העיתון הראשון שקיבלנו עליו זכויות: תחילה מעריב ואחר כך דבר.³ שני העיתונים האלה בנו את "עיתונות יהודית היסטורית". זה מה שאני תרמתי, לכן פתחו לי את השער.

אייל מילר: תרמת קצת יותר מזה, אבל אני מסכים איתך מאוד לגבי דבר ומעריב, שהיו מאבני היסוד של "עיתונות יהודית היסטורית". מאז ועד היום הם שניים מהעיתונים הנקראים והמבוקשים ביותר באתר. אורלי, את רוצה אולי גם להתייחס לשאלה שלי? **אורלי סימון:** כן. אני רוצה לאחל משהו למיזם הזה. אני חושבת שההצלחה הגדולה שלנו תהיה אם נצליח להמשיך להגדיל את הקורפוס הזה, שיהיו בו עוד עיתונים. מה שקיים הוא טיפה בים. יש עוד כל כך הרבה שצריך להעלות לאתר.

אייל מילר: שואלים אותי לא פעם: כמה עוד עיתונים? אם עכשיו "נוחת" עליך מיליארדר ואומר: קחו את כל הכסף בעולם. בכמה עיתונים מדובר? אז קודם כול נדרש סקר מקיף של כמות העיתונים. חיים [באר] דיבר על זה: עיתונות כוללת גם עלוני בתי כנסת ועלונים של בתי ספר, דברים שהם חשובים לאין שיעור ואנחנו רוצים להגיע גם אליהם ואנחנו נגיע גם אליהם, אני מבטיח לך [חיים באר]. חצינו לא מזמן את הרף של של שישה מיליון עמודי עיתונות באתר. סוף-סוף משהו משמח שקשור למספר הזה. ההערכה הצנועה שלי היא שאנחנו מדברים על עוד כמה עשרות מיליוני עמודים שטרם סרקנו (וזה לא סתם מספר שאני זורק לאוויר כדי להבטיח לעצמי תעסוקה לעתיד לבוא). **אורלי סימון:** אז קודם כול מה שאני מאחלת לנו ולמיזם, וכמובן למשתמשים בו: שלא נעצור, שלא ננוח על זרי הדפנה. יש עוד המון תכנים ושנים וקהילות ושפות שאינם מיוצגים באתר. יש עוד הרבה מלאכה. שלא נשכח את הדבר הבסיסי, היסודי, הזה. כמו שבת, היא גוברת על הכול. אז קודם כול שנמשיך ונמשיך לגדול. וכמובן שאי אפשר להתייחס לפני העתיד בלי לומר את מילת הקודש, AI.

אייל מילר: קיוויתי שנימנע מזה.

אורלי סימון: אבל אני לא יכולה להימנע מזה ואני מאחלת לנו שלא נימנע מזה. אני מאחלת לנו שעל בסיס התשתית שבנינו וזו שעוד נבנה במיזמים אחרים שקיימים בספרייה – שה-AI יאפשר לנו לפתח עוד את החיבוריות הזאת שאתה ציינת, זו שהדיגיטל איפשר. כי ה-AI מאפשר חיבוריות יותר גדולה ויותר מתוחכמת. אני חושבת שאנחנו יצרנו ויוצרים כאן את הפלטפורמה שה-AI האיכותי זקוק לה. זה מה שאני מאחלת לנו.

3 ההסכמות בין פרופ' צור ובין בעלי הזכויות בעיתון מעריב, ולאחר מכן בינו ובין בעלי הזכויות בעיתון דבר, הן שאיפשרו את הנגשת שני העיתונים באתר "עיתונות יהודית היסטורית".

אייל מילר: כמו השיר שכולם שומעים עכשיו, "עוד יותר טוב ועוד יותר טוב" [...] זה מה שאני מאחל לכולנו, לפחות בהקשר של אתר העיתונות. אני רוצה להודות לשניכם. דיברתי איתכם על הדברים האלה לא פעם ולא פעמיים, וזה עדיין מלמד ומעניין כל פעם מחדש.

ירון תמיד הדגיש את החשיבות של הגישה החופשית לאתר, שהאתר צריך להיות נגיש וחינם ופתוח לכולם, דבר שהוא לא מובן מאליו בעולם שבו כולם מנסים לייצר רווחים. משפט ידוע אומר: "אם זה בחינם אז אתה המוצר". אני חושב שהוכחנו שאם זה בחינם אתה לא בהכרח "המוצר", אולי אתה הבעלים או בעל המניות. **אורלי סימון:** נלך על השני.

אייל מילר: אני חושב שכולנו בעלי המניות, לא רק אוניברסיטת תל אביב והספרייה הלאומית. האוסף הוא של כולנו, של תושבי מדינת ישראל, של העם היהודי, ולמעשה לא רק של העם היהודי.

אורלי סימון: אני רוצה לסיים בכמה מספרים: נכון להיום, עשרים שנה אחרי הקמתו, יש באתר 913 כותרים של עיתונים, 6,013,499 עמודים, 496,049 גיליונות, ועיתונים בכ־26 שפות שונות. ברבות הימים היו לנו יותר מ־7.5 מיליון משתמשים ייחודיים, מעל 15 מיליון כניסות לאתר, מעל שבעים מיליון דפים שנצפו, ומשתמשים מיותר ממאתיים מדינות ברחבי העולם. אז תודה רבה לכם, תודה רבה. **אייל מילר:** תודה רבה, ערב טוב.